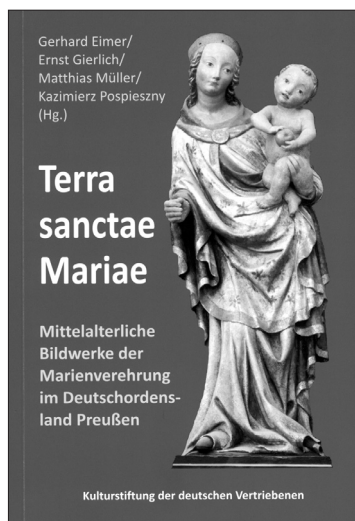

JAUNĀKĀS LITERATŪRAS APSKATS

Ecclesiae ornatae. Kirchengausstattungen des Mittelalters und der frühen Neuzeit zwischen Denkmalwert und Funktionalität. Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen. Band 6. – Bonn, 2009. – 384 S., 24 Farbtafeln.

Terra sanctae Mariae. Mittelalterliche Bildwerke der Marienverehrung im Deutschordensland Preußen. Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen. Band 7. – Bonn, 2009. – 322 S., 25 Farbtafeln.

2009. gada oktobrī tiku gandarīts ar divu interesantu grāmatu sūtījumu, ko saņēmu no Vācijas un Polijas kolēģiem. Pusgadsimtu pēc savas kādreizējās mītnes zemes un tās kultūras sakņu zaudēšanas vācu izcelsmes politiskie bēgļi un II pasaules kara seku rezultātā no Prūsijas, Mazurijas un Pomerānijas pārvietotie vācieši savās apcerēs ir pārstājuši apraudāt zaudēto dzimteni un nopietnos kultūrvēsturiska satura pētījumos sублиmējuši kādreizējā aizvainojuma izjūtas. Pirms vairākiem gadiem “Izsūtīto vāciešu kultūras biedrība” (*Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen*) ir nodibinājusi plašam kultūras un mākslas vēstures jautājumu spektram

veltītu grāmatu sēriju *“Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der deutschen Vertriebenen”*, kuru 2009. gadā ir bagātinājis Bonnā izdots 6. un 7. sējums. Abas grāmatas ir veidotas kā tematiski vienoti rakstu krājumi, kuru radīšanā vienota mērķa labad ir darbojušies vairāk nekā trīsdesmit pazīstami Vācijas, Polijas un Eiropas austrumdaļas kultūras paradigmu pētnieki. Ierosmei kalpojušas nozīmīgiem kultūrteorētiskiem jautājumiem veltītas augstskolu konferences, kuru garīgais potenciāls un atziņu kapacitāte izrādījušies respektējamu publikāciju cienīgi kā satura, tā apjoma ziņā.

Sestā sējuma rašanos ir sekmējusi Pomerānijas muzejā (*Pommersche Landesmuseum*) Greifswaldē 2005. gadā norisusi konference *“Ecclesiae ornatae – viduslaiku un agro jauno laiku dievnamu aprīkojums kultūras pieminekļa un funkcijas paradigmās”*. Pēc konferences materiālu apkopošanas Maincas Universitātes Mākslas vēstures institūta profesora Dr. Matiasa Millera (*Müller*) sastādītais, bagāti ilustrētais rakstu krājums *“Ecclesiae ornatae”* kopdarbā ar profesoru Dr. Gerhardu Eimeru (*Eimer*) no Frankfurtes pie Mainas un Kopenhāģenas Universitātes, kā arī “Izsūtīto vāciešu kultūras biedrības” rakstvedi Dr. Ernstu Gīrlihu (*Gierlich*) ir ticis iespiests respektējamā izdevumā. Gan konferences, gan rakstu krājuma *“Ecclesiae ornatae”* (tulkojumā – baznīcai nepieciešamais aprīkojums) pamatuzdevums ir pievērst pētnieku uzmanību Baltijas jūras baseina dienvidu piekrastes zemju sakrālajai kultūrai un analizēt dievnamu uzbūvi, aprīkojumu un to interjera elementus dažādos, bet galvenokārt liturģiskajos aspektos. Tas, ka dievnamu izveides problemātikas pētniecībai ir izraudzīta noteikta ģeogrāfiskā un topogrāfiskā telpa, nav jauši, bet gan likumsakarīgi, jo visi kopējā projektā apvienotie pētnieki uzskata Baltijas jūras baseina dienviddaļu par savās individuālajās, reģionālajās atšķirībās saistītu un vienotu kultūras telpu, kas sniedzas “no Lībekas, Mēklenburgas, Pomerānijas, Dancigas un Vācu ordeņa zemes Prūsijā līdz pat Baltijai” (9. lpp.). Krājuma publikācijās koncentrētus pētījumu rezultātus ir snieguši gandrīz divi desmiti zinātnieku no Vācijas, Polijas un Latvijas, skatot baznīcu telpisko koncepciju arhitektoniskos un liturģiskos pamatus, diskutējot par dievnamu iekārtas priekšmetu izgatavošanas funkcionālajiem un mākslinieciskajiem principiem, kā arī pievērsoties baznīcas mākslas darbu percepcijas un iedarbības jautājumiem.

Rakstu krājuma autori daudz uzmanības ir veltījuši viduslaikos ļoti respektētajai “svētuma” kategorijai, kuru ar semantiskām gradācijām ir piepildījuši ne vien cieņas pilnā attieksme pret baznīcas tēviem, rakstu mācītājiem un bībeliskajiem varoņiem, bet arī dažādā emocionālā un filozofiskā satura pakāpē to ir attīstījuši kristīgie mākslinieki un teologi. Vairāki autori ir apcerējuši relikviju vietu un lomu Vācu ordeņa un Skandināvijas zemju sakrālajā kultūrā. Viņi ir tiekušies izprast 13.–14. gadsimta dievnamu didaktiskam rotājumam uz sienām gleznoto un portālu skulptūrās, konsolēs un kapiteļos akmenī kalto tēlu simbolisko nozīmi, kas varēja svārstīties plašā amplitūdā: no pagāniskā politeisma un mitoloģisko ticējumu reminiscencēm līdz viduslaiku sholastiskās

domas, bibeliskās simbologrāfijas un liturģiskajā praksē nostiprinājušos ikonogrāfisko tēlu tiražēta lietojuma.

Agro jauno laiku vēstures kontekstā krājuma autorus ir interesējušas konfesiju maiņas rezultātā vērojamās pārmaiņas dievnamu telpiskajā koncepcijā, aprīkojuma veidojuma un sižetiskā papildinājuma tradīcijās. Pie tām neizbēgami noved dievnamu modernizācija, pārbūves vai – vēl ļaunāk – sekularizācija, kas ir galvenokārt racionālisma laika un 20. gadsimta sabiedrības politisko, ideoloģisko un ētisko paradigmu maiņas rezultāts. Krājumā tiek diskutēts arī par sakrālās kultūras pieminekļu aizsardzības, remonta un restaurācijas procesu raisītām neatgriezeniskām pārmaiņām katoļu dievnamu interjerā un to aprīkojuma izvietojumā, komplektācijā un ikonogrāfiskajā programmā, kas sekoja Vatikāna 2. koncila lēmumiem 20. gs. 60.–70. gados.

Definējot turpmāko pētījumu perspektīvu, *Ecclesiae ornatae* projekta vadītāji izvirzīja tēzi par mērķtiecīgu sadarbību kopīgā garīgajā telpā dzīvojošu vairāku nāciju mijiedarbības procesu izpētē, kurā iespējams atklāt ne tikai katras zemes tradīcijās sakņoto savdabību, bet vēlams arī izsekot atšķirīgu konfesiju, tautu un dažādu reliģisko priekšstatu pārklāšanās rezultātā radītajiem kultūras arhetipiem. Šādā kontekstā par auglīgu pētniecības lauku tika definēta 20. gadsimta politisko un teritoriālo pārmaiņu uzspiestā vācu un poļu kultūras mijiedarbība, kas var kalpot par precedentu Baltijai, kurā atšķirīgu etnosu un kultūras tradīciju mijiedarbībai un līdzaspastāvēšanai ir senas saknes un daudzos gadsimtos veidojušās tradīcijas.

Par septītā sējuma, kura sastādītāji un izdevēji ir Gerhards Eimers, Matiass Millers un Kazimirs Pospešnijs (*Pospieszny*; Toruņas Universitāte), vadmotīvu ir izraudzīts jēdziens *Terra sanctae Mariae* – Svētās Marijas zeme, ar to saprotot Vācu ordeņa teritorijās Prūsijā un arī Livonijā iekarotās un pārvaldītās zemes. Ar šo gandrīz vai sakrificēto vārdkopu 1190. gadā dibinātajam *Ordo domus Sanctae Mariae Theutonicorum Ierosolimitanorum* – Vācu ordenim – pāvests bija pavēris durvis par kristīgo misiju dēvētam krusta karam pret tām Austrumeiropas tautām, kuru zemēs, ostās un izejvielās bija ieinteresēti Vestfālenes un Reinzemes tirgotāji un amatnieki un kuras vēl nemaksāja nodokļus nedz katoļu baznīcai, nedz kādam laicīgam senjoram. Vācu ordeņa iekarotā un kristianizētā feodālo valstiņu kopa gan Livonijā, gan mūsdienu Polijas ziemeļdaļā ieguva poētisku, taču baznīciskā un politiskā nozīmē gluži konkrēti saprastu apzīmējumu *Terra Mariana*. Vēl mūsdienās kā vienlīdzīgi pastāv divi pāvesta iedibinātā patronāta skaidrojumi: vispārējās kristīgās kultūras nesēju godbijība pret Dievmāti un, iespējams, vēl arī Vācu ordeņa īpaši kultivētā spirituālā attieksme pret Mariju kā Kristus māti. Abi šie motīvi vienlīdz uzskatāmi iezīmē tos galvenos ceļus, pa kuriem gan Prūsijā, gan Livonijā ienāca kristīgajos rituālos, sakrālajā arhitektūrā un mākslas tēlos ietērptas gan trīsvienīgā Dieva, gan Dievmātes godināšanas formas.

Tām 2007. gada 21.–24. jūnijā Toruņas Universitātes rīkotajā konferencē “*Terra sanctae Mariae* – Marijas godināšanai veltītie mākslas

darbi Vācu ordeņa teritorijā viduslaikos” tika pievērsta pētnieku īpaša uzmanība, jaunu atziņu rakursos analizējot Marijas tēla daudzveidīgo teoloģisko, ikonogrāfisko, formāli stilistisko un semiotisko saturu, kā arī papildinot Marijas kā kristianizētās teritorijas patronāta izpratni. Jāatzīmē, ka vairākos konferencē nolasītajos vācu un poļu vēsturnieku referātos, kas iekļauti rakstu krājuma 7. sējumā, skartā tematika un problēmu loks varētu būt aktuāls arī Baltijas valstu pētniekiem.

Tā Toruņas Universitātes profesors Dr. Stefans Kvjatkovskis (*Kwiatkowski*) rakstā “Dievs, cilvēks un pasaule Vācu ordeņa bruņinieku skatījumā” ir pieskāries problēmai par kristīgā pasaules uzskata nesēju un dabas spēku pielūdzēju baltu tautu konflikta brutālo dabu arī Prūsijas teritorijā, kur agrīnās kristietības duālistiskais pasaules redzējums varēja izpausties augustīniešu kultivētā neoplatonisma tradīcijās. Gan konferences ziņojumos, gan publikācijās uzsvērts, ka Vācu ordeņa zemju mākslā visai iecienīts ir bijis Apokalipses motīvu attēlojums, kuru vidū septiņgalvu pūķa un Marijas sadursmē triumfē “Apokaliptiskā sieva”. Poļu pētniece B. Digdala-Klosinska (*Dygdala-Klosinska*) savā publikācijā šo ikonogrāfisko motīvu ir analizējusi kā Vācu ordeņa propagandas sižetu.

Vācu ordeņa teritorijā, tāpat kā Livonijā bieži sastopamajos Dievmātes ikonogrāfiskajos sižetos Marija mēdz būt attēlota tronī, nosēdināta līdzās Kristum, no kura rokām viņa saņem valdnieces kroni. Latvijas mākslas kontekstā šis sižets ir pazīstams no gleznojuma uz Rīgas Doma baznīcas sienas tieši virs Ziemeļu portāla. Berlīnes Universitātes lektores Sabīnes Jagodzinskas (*Jagodzinski*) rakstā “*Kalps un kundze* – ordeņa bruņinieku kultivētā Marijas godināšanas tradīcija Heinriha fon Heslera ilustrētajā Apokalipses manuskriptā” šī tēma skarta ne vien vispārējās godbijības un pielūgsmes aspektā, kas bija obligāts Vācu ordeņa bruņinieku garīgās audzināšanas komponents, bet tajā meklētas arī paralēles ar minnezenģeru tradīcijai raksturīgo “kalpa un kundzes” attiecību spektru.

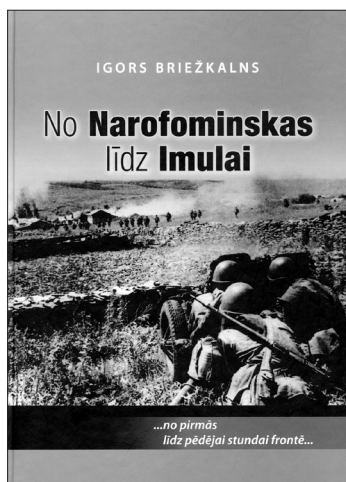
Latvijā, kas ir tik pārpilna ar Vācu ordeņa un bīskapu pilīm, militāro aizsargbūvju tēma ir sevišķi svarīga kā viduslaiku cietokšņu plāna, tā konstrukciju un formu ienākšanas ceļu izpratnei. Militāri administratīvie, garīgie un politiskie kontakti seno Livoniju saistīja ar Marienburgu (tagadējo Malborku Polijā), kur atradās Vācu ordeņa virsmestra rezidence. Ar savu nocietinātai pilsētai tuvo tēlu, iespaidīgo apjomu arhitektūru un pārdomāto aizsardzības potenciālu Marienburgas pils ikvienam tās iemītniekam un viesim pauda Vācu ordeņa spēku un garu. Savukārt pils kapelas austrumu ārsienā izbūvētajā nišā 14. gadsimta beigās ievietotā un ar zeltītu mozaīku klātā monumentālā Dievmātes (Madonnas) skulptūra visai Vācu ordeņa iekarotajai teritorijai pauda Marijas dievišķā patronāta ideju un spēku. Kazimirs Pospesnijs ziņojumā “Marienburga – Marijas sargājošās mantijas apņemtā *castrum et civitas*” ar konkrētiem piemēriem pierāda Vācu ordeņa godinātās patroneses īpašo nozīmi cietokšņa un Marienburgas pilsētas aizsardzībā. Ne tikai K. Pospesnija, bet arī vairāku citu pētnieku ziņojumos un krājumā ievietotajās publikācijās skartajai Marijas tēla ikonogrāfiskajai, simboliskajai un mākslinieciskajai nozīmei

ir ierādīta būtiska vieta. Tā, piemēram, profesora Gerharda Eimera domas konferences krājumā atspoguļotas tikai daļēji, rezervējot tām vietu pilnā apmērā kādā no nākamajiem krājumiem. Tur tad arī tiks vispusīgi izvērtēti monumentālās Madonnas skulptūras rašanās vēsturiskie, garīgie un teoloģiskie aspekti, tostarp Dievmātes tēla saistība ar Vācu ordeņa mestru apbedījumiem Marienburgas pils Sv. Annas kapelā. Atliek cerēt, ka G. Eimera pieņēmumi par mozaikas klātu monumentālās tēlniecības darbu migrāciju no antīkās un Bizantijas kultūras līdz Vācu ordeņa zemei pēc kāda laika ļaus ikvienam interesentam pārliecināties par šīs personības erudīcijas bagātību.

Vēl dziļāk skarot Marijas simbola teoloģisko būtību, vairāki rakstu autori ir skaidrojuši Marijas laicīgā ķermeņa substanci ar baznīcas ēkas, baznīcas kā institūcijas, ar draudzes arhetipu, un arī otrādi – konkrēto dievnamu asociējot ar Dievmātes sargājošo funkciju. Šādā kontekstā interesantas ir mākslas vēsturnieces no Poznaņas Lilianas Krancas-Domaslovskas (*Krantz-Domasłowska*) un Dr. Juliusa Račkovska (*Raczkowski*) no Toruņas domas, ar salīdzinājuma palīdzību argumentējot Marienverderas Doma baznīcas arhitektūras un iekārtas, kā arī Kēnigsbergas Doma baznīcas kora daļas rotājumu un apustuļu tēlu cikla piemērotību izsmalcināta Marijas godināšanas kulta vajadzībām.

Rezumējot “Izsūtīto vāciešu kultūras biedrības” sagatavotā un izdotā rakstu 7. sējuma nozīmi Marijas patronāta lomas atklāšanā, kāda tai bijusi Vācu ordeņa garīgajā un praktiskajā darbībā, zinātnieki nonāca pie galvenās atziņas – par Vācu ordeņa atkarībā nonākušajā teritorijā – *Terra sanctae Mariae* – izsmalcinātā rituālā formā evolucionējušu un reliģiskajā, garīgajā dzīvē kultivētu Marijas godināšanas praksi.

Ojārs Spārītis

Briežkalns I. No Narofominskas līdz Imulai: ... no pirmās līdz pēdējai stundai frontē... – Talsi, 2009. – 84 lpp.

Pateicoties Igoram Brižkalnam un biedrībai “Latviešu strēlnieku apvienība”, klajā nākusi ļoti vērtīga grāmata – apkopojošs vēstījums par latviešu karavīru gaitām Otrā pasaules kara laikā Sarkanās armijas rindās.

Grāmatas autors ir 1920. gadā dzimušais I. Brižkalns. Viņš 1940. gadā bija Latvijas armijas 7. Siguldas kājnieku pulka radiotelegrāfists, bet pēc tam Rīgas kājnieku karaskolas kursants.